

TERCÜMELER:

İÇ MOĞOLİSTAN'DAKİ TÜRK YAZITLARI*

K. GROENBECH

Son senelerde İç Moğolistan'daki orta çağa ait bir çok ziraat sitelerinin keşfi büyük bir alâka uyandırmıştır. Bunlar ilk defa olarak 1934 de Pailingmiao veya *Batu Khalgha*'ya yakın harap bir şehir olan *Olan sūmein tor* hakkında bir makale yazan Bay O. Lattimore'ın dikkat nazarını çekmiştir¹. 1936 da bir kaç site, bu seyahat hakkında bir rapor neşreden Bay Desmond Martin ve ertesi sene de Danimarkalı kâşif bay Henning Haslund-Christensen tarafından ziyaret edilmiştir².

Ekilmiş bir sahayı tam manasiyle tayin etmek için bir teşebbüste bulunmak tabiatıyla yersiz olur, ancak siteler Pailingmiao'ın civarındaki mıntakalarda pek sık olarak görülmektedir ve dış Moğolistan'ın şimdiki hududuna yaklaşacak kadar şimale yayılmıştır. Halbuki cenuptaki yayılış sahalarının izleri Çin kolonilerinin daimi ilerlemelerile silindiği için bunları tespit etmek güç olacaktır.

Bu sitelerin bariz hususiyeti, şimdiye kadar Nesturi mezarlarının üzerinde görülen, içinde en esaslı kısmını teşkil eden bir haçı havi tezyinatın bulunmuş olmasıdır. Buna benzer taşlar bir çok yerlerde bulunmuştur. Fakat hiç bir yerde bu kadar fazla değildir. Bu mıntakadaki harap şehirleri Ongutlar'a atfederler. Bunlar bütün güvenilebilir tarihî menbalara göre, hıristiyandı ve Marco Polo'nun *Tenduc*'unda yaşamışlardır.

Bu Ongutlar eski Moğol tarihinde mühim bir rol oynarlar, muhtelif telâkkiler onların hakiki Moğol değil de menşe'i Türk olan bir kavim olduğunu gösterir. Bizim en hakiki delillerle bu muhtelif

* Monumenta Serica, cilt IV, 1939-40, S. 305-308 de Dr. K. Groenbech'in *Turkish Inscription from Inner Mongolia* başlıklı makalesinden Türkçeye Dr. Muhaddere N. Özerdim tarafından çevrilmiştir.

¹ The Geographical Journal, LXXXIV, 1934, PP, 481-97

² Monumenta Serica III, PP, 232-256.

telakkilere müzaheret etmek vaziyetinde olduğumuzu bilmek tarihçileri ilgilendirebilir.

Muhtelif Ongut sitelerine ait olan defin yerlerinde bulunan bu mezar taşları arasında bir kaç Süryani harflerle yazılmıştır. Bu Hıristiyan olan *Ongut*'ların diline dair bir ip ucu verir.

Bay H. Haslund - Christensen tarafından lütfen verilen iki muhtelif fotoğraf hariç olmak üzere emrimdeki malzeme pek azdır. Ben yalnız bu yazıtları Desmond Martin'in makalesindeki resimlerden tanıyorum. Şimdi bu yazıtların metnini neşre teşebbüs etmiyeceğim. Fakat lisanları üzerinde umumî bir mütâlâa beyan edeceğim.

Bütün yazılar Süryani harflerle yazılmış tek bir hattan ibarettir. Her vaziyette aynı formül kullanılmıştır. En iyi bir nümunesi Bay Martin tarafından levha VIII, b de gösterilmiştir.

Yazıtın okunuşu :

Bu quwra,.. ning'ol

Yani: Bu mezar (filan) ... nındır.

Burada nokta ile gösterilen yer ölenin ismidir.

Aynı förmül Haslund- Christensen tarafından fotoğrafı alınan iki taş üzerinde de tekerrür ediyor. Aynı zamanda Bay Martin'in diğer fotoğraflarında (bilhassa levha Va, b de) ve el ile çizilen bazı taşlar üzerinde de görülür (pp. 246-48).

İmlâ Semireçye (Yedi Su) deki Türk - Süryani yazıtlarının aynı idi³. *p* harfi *b* sesini gösterir, pu, bu olarak yazılır. Orijinal *b* harfi yalnız *w* sesi olarak kullanılır, *quwra*, *qbra* olarak yazılır. Süryanice borç manasına gelen *quwra*'daki birinci hecenin sesli harfi bazen dolu olarak yazılır, u vav olur ; *quwra* ; burada olduğu gibi edebi şekilde *gwra* olarak yazılır.

Burada isimlerin okunuşunu söylemeyeceğim. Ongut mezarlarının epigraphic hususiyetlerini tamamiyle tanımak için kâfi miktarda kitabeye sahip oluncaya kadar bekliyeceğim. Lisana gelince bu metin genitifi şekli sonunda "ning,, eki, "bu,, ve "ol,, kelimelelerinden müteşekkildir. Bu aynı zamanda muntazam Türk kelimelerini gösterir. Bu küçük vaka bize lisanın türkçe olduğunu ispat eder, fakat *Ongut*'ların her hangi bir Türk lehçesiyle karabetini

³ D. Chwolson : Syrische-nestorianische Grabinschriften aus Semirjetsche. St. Petersburg, 1890. The same, Neue Folge, 1897.

göstermek için kâfi değildir. Tabii 13 ve 14 üncü asırda Türk lehçeleri, Çuvaş ve Bulgar lehçeleri müstesna olmak üzere, birbirlerinden çok az farklı idi. Bu kitabelerin tamamıyla aydınlanmamış olduğuna esef etmeliyiz. Bununla beraber, *ol* bir rabıt (copula) olarak kullanılmasına dikkat etmeliyiz, Semireçye (Yedi Su) kitabelerinde bu "ol," rabıt edatı daima *turur* ile yerini değiştirmiştir⁴. Bu garp Türk dillerinde umumî bir kaide olarak *Ol*'ın *turur*'ın (veya *tur*) yerine kaim olması garp Türk dillerinden ziyade Uygurlarda olduğu gibi şark lehçeleriyle bir rabıtası olduğunu ispat ediyor.

Bu yazıtların başlıca ehemmiyeti kat'i delillere dayanarak hıristiyan Ongut'ların veya en aşağı onlar arasında hâkim (önemli) bir unsurun garpteki Nesturi cemiyetlerinden âyni bir ithal olmıyan Türk lehçesini konuştuklarını göstermiş oluyor. Eğer türkçe onların yerli (ana) dili olmasaydı, Semireçye Nesturilerinde olduğu gibi mukaddes bir dil olarak ihtimal Süryaniceyi kabul edeceklerdi.

Biz, çok uzak olmıyan bir gelecekte Avrupa ilminin önüne daha fazla kitabe ve malzemelerin getirilmesini ümit edelim. Hatta çok miktarda yazıt olmasa bile, iç Moğolistan'daki Nesturi yazıtlarının tam bir tab'ı hıristiyan sahası dahilindeki şahıs isimleri üzerinde bir tetkik yapmağa sevkederdi, ve böylece enteresan bir kavim olan Ongutlar'ın kültürel münasebetleri aydınlanmış olurdu.

Kalğan Mart 1939.

Muharririn notu : Toho Gakuho (Tokyo), no 9 (1939), bunu neşredebileceğimiz esnada gelmiştir. Bu nushada Pr. Saeki Nesturi mezarları hakkında bir makale neşrediyor ve onlardan 3 kadar yazıtın okunuşunu veriyor. Bunlardan bir tanesi bay Martin tarafından kopye edilerek levha VII b de gösterilmiştir. Pr. Saeki'nin makalesinin bu kısmı, benim istifadem için lütfen Bay Achilles Fang tarafından hazırlanan bir ingilizce hülâsadan anlaşıldığı için, burada Pr. Saeki'nin transkripsiyonunu ve onun tercümesini vereceğim. O şöyle okuyor: Pu Khabira Surta Koshtanz si, Amen;

Tercümesi : Bu, Surta Koshtanz'ın mezarıdır, Amin;

Si burada bir türkçe genitiv süffikisi olarak ve ayrı bir şekilde ifade ediliyor, aynı zamanda çincece genitiv eki olarak

⁴ Chwolson nos, 21, I. 28. Neue Folge nos 69. 7t. 78. 243.

kullanılan Chih'yı ima ederek ifade edilmiştir. Bundan başka Pr. Saeki Surta Koshtanz'ın Çin menbalarında tanılan bir adamla aynı olduğunu ve böylece bahis mevzuu olan yazıtların takribi bir tarih olarak 1305 M. S. senesine tesadüf edeceği imkân dahilinde bulunduğunu zannediyor.

Ben burada mufassal bir tenkide girişmiyeceğim, fakat ilerdeki mütelâları bildirmekle kendimi tatmin etmeliyim. İkinci kelimenin Quwra olarak okunduğu yukarda bildirilmiştir. Ölenin ismine gelince, Surta kat'i olarak yanlış olduğu halde Koshtanz kelimesi doğrudur. Şu da kaydedilmelidir ki, Semireçye yazıtlarındaki Koshtanz kelimesi yalnız bir dişi ismi olarak kullanılmıştır. Bundan sonra gelen ismi ning'ol'dan başka türlü okumanın imkânı yoktur, bununla beraber Amin kelimesi de tarihçileri memnun eder.
